

DR. FEDOR ANETT*

Gondolatok Jerome Frank „Bíráskodás az elme ítélszéke előtt”¹ című válogatott írásairól

Bevezetés

Jerome Frank közérthető nyelvezetű és többek között ennek köszönhetően is népszerű írásaiiban a XX. századi amerikai igazságszolgáltatás problémái kapcsán általános érvényű jogfilozófiai, jogszociológiai, jogi pszichológiai kérdésekkel foglalkozik. Mondanivalója sokrétű, összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy elemzi a jogrendszer, az igazságszolgáltatás működését, a bíráskodás folyamatát, a társadalom és a jogászság viszonyát. Tételei, kritikus észrevételei, és megoldási javaslatai az Egyesült Államok XX. század elejei jogrendszerének, igazságszolgáltatásának problémáira vonatkoznak elsősorban, ám vizsgálódásai, következtetései helytől és kortól függetlenül hasznosíthatóak az általa is szem előtt tartott nemes cél, az emberiség sorsának javításáért történő munkálkodás során. A felmerült problémák kezelése terén együttműködésre hív fel, megszólítva a jogászokat és a jogkereső laikus olvasókat egyaránt.

Jerome Frank és a jogi realizmus

Jerome Frank 1899-ben született New Yorkban. A chicagói egyetemen végezte jogi tanulmányait, 1912-ben diplomázott. Az egyetemi tanulmányokat követően Chicagóban folytatott ügyvédi praxist a gazdasági világválság kirobbanásáig, majd 1929-ben New Yorkba költözött, ahol tovább végezte ügyvédi tevékenységét. Az ügyvédi gyakorlat mellett a tudomány felé is fordult, 1930-ban jelent meg az első, nagyobb jelentőségű

műve, *Law and the modern mind* címen. 1932-től a Yale Egyetem jogi karán vállalt oktatói feladatokat, 1933-tól pedig fontos kormányzati megbízásokat is ellátott. 1941-től 1957-ben bekövetkezett haláláig szövetségi fellebbviteli bíróként dolgozott.²

Munkásságában gyakorlati és jogelméleti, tudományos tapasztalatai alapján a jogrendszer kiszámíthatóságát hirdető, a jogalkalmazást egyszerű logikai művelettel degradáló jogszemléletekkel szállt vitába, így az amerikai jogi realisták irányzatának képviselőjeként tartották/tartják szá-

mon. A jogi realizmust, ezen belül az amerikai jogi realizmus irányzatát sokan próbálták jogi iskolaként felfogni, ám az irányzathoz sorolt szerzők egyéni elképzeléseiből nem lehet egységes jogelméleti koncepciót nyerni. Erre jutott Jerome Frank is, hiszen véleménye szerint az egy táborba sorolt realistákat sokkal több minden választja el, mint ami összeköti, a „közös nevezőt” egy korábbi jogszemlélettel szembeni kritikai hozzáállásban jelölte meg. Ezt a kritikai hozzáállást, a jogi realizmus jellegzetességeit Goodhart röviden a következők szerint fogalmazta meg: „a jog bizonytalanságának hangsúlyozása, a formális joglogika elleni hadüzenet, a modern lélektan alkalmazása és a jog hatásainak kutatása”.³ A jogi formalizmus ellen fellépő képviselőket alapvetően tehát a meglévő jogtudománnyal szembeni szkepticizmus jellemezte, így a „realizmus” helyett Frank a „konstruktív szkepticizmus” kifejezést használta.

Frank önmagát *tényszkeptikus*ként jellemezte szembe állítva felfogását a jogi realistákhoz sorolt azon szerzőkkel, akik szerinte szabályszeptikusnak tekinthetők. Szabályszeptikus alatt azt az elképzelést értette, mely szerint nem az írásos formában fellelhető szabályok irányítják a bírakat döntéseik meghozatalánál, ezért az állampolgárok és a jogászok a szabályok ismerete mellett sem tudják, hogy egy adott ügyben a bíróság milyen ítéletet hoz majd. A szabályszeptikusok a jog kiszámíthatóságát garantálni nem képes „papírszabályokon” túl feltételeznek egy olyan létező szabályrendszert, ami a bírakat a döntéshozatalnál ténylegesen vezérli, ami megismerhető, és amelyből a döntés nagyobb biztonsággal megjósolható. Frank szerint a szabályszeptikus jogászok reális problémát vetnek fel, amikor arra utalnak, hogy a szabályokból a jövőbeni bírói döntés megjósolhatatlan, de hibát kö-

* *Bíró, Mátészalkai Járásbíróság*

¹ Frank, Jerome: *Bíráskodás az elme ítélszéke előtt*. Válogatott írások. – Szerk.: Badó Attila, ford.: Badó Attila–Bóka János–Bence Mátyás–Mezei Péter) Szent István Társulat, Budapest, 2006.

² Frank, Jerome: i. m. 9. o.

³ Horváth Barna: *Az angol jogelmélet*, Pallas Stúdió, Budapest, 2001. 483. o.

vetik el, amikor ennek a problémának a jelentőségét túlhangsúlyozzák. Véleménye az ugyanis, hogy a bírói döntés nem a jogkérdések okán bizonytalan elsősorban, sokkal bizonytalanabbá teszi azt a ténykérdések megítélése. Frank úgy gondolja, hogy mindenekelőtt a szubjektív tényezők, mint bizonytalansági tényezők miatt megjósolhatatlanok a bírói döntések, senki sem tudhatja előre, hogy mit fog egy bíró az eset „tényeknek” látni. Frank szavaival élve: „a normák nem... jelentik a jogot, hanem csak egyikét ama sok forrásnak, amelyhez a bíró az eléje kerülő eset jogának megalkotásakor fordul [...] a jog ezért döntésekből és nem szabályokból áll.”⁴ A jog lényege tehát a bírói tevékenységben, a bírói döntésben rejlik.

Főbb tételek

A válogatott írásokban Frank elsősorban az alapvető jogi mítoszokkal, a bírói jogalkotással, az ítélkezés folyamatával, a bírósági tárgyalással és a jogi oktatással foglalkozik. Munkáiban egyrészt kritikákat fogalmaz meg, másrészt a jogrendszer működésének javítása érdekében a vizsgált problémákra megoldási javaslatokat is felvázol.

Írásaiban elsősorban a precedens jogon nyugvó angol-szász-amerikai jogrendszert és annak fő jogintézményeit elemzi, mely rendszerben különös jelentőséggel bírnak a bíróságok eseti döntései, az esküdtbíráskodás, valamint a bírói jogalkotás. A felmerült kérdések, problémák vizsgálata során a jogirodalom korábban elfogadott és követett jogi mítoszait, axiómáit megkérdőjelezi, rombolja, míg eljut a jogrendszer kiszámíthatatlanságához. Megállapítja, hogy a jogbiztonság csak korlátozott fokban valósítható meg, hiszen a jog pontosságára és kiszámíthatóságára vonatkozó igényt nem lehet kielégíteni, mivel az emberek sokkal nagyobb fokú állandóságra törekednek, mintsem az elérhető, vagy éppen szükséges lenne. *A jogban rejlő bizonytalanságot* nem tragédiának, szerencsétlen balesetnek értékeli, hanem társadalmi értéknek tekintti, hogy a jogrendszer folyamatos változásra képes, ugyanis a jog szükségszerűen határozatlan és változatos, mivel az emberi kapcsolatok változása (változó társadalmi, ipari, politikai feltételek) miatt nem lehetséges és célszerű abszolút stabil, átfogó szabályrendszert létrehozni. Úgy gondolom, az nem lehet vitás, hogy modern világunk, különösen a XXI. században rendkívül gyorsan változik, így valóban könnyen belátható, hogy lehetetlen egy teljesen stabil, változatlan jogrendszert megalkotni, ám kétségtelenül fontos, hogy a jogot alkotók átgondolt, előre tekintő, alapos tevékenység folytatására törekedjenek.

Amikor Frank megállapítja, hogy a jog nem szabályokból, hanem döntésekből áll, a jogalkotási tevékenységet vizsgálva is fontos következtetésre jut, miszerint

ha a bíró bármikor egy esetet eldönt, *jogot alkot*. A bírói jog tagadására, mint mítoszra, hamis állításra tekint. Határozott véleménye szerint el kell ismerni, és a jogszokban is tudatosítani kell, hogy a jogrendszer szükségszerűen bizonytalan és a bírák igenis jogot alkotnak. Az angolszász jogrendszert tekintve ez a vélemény teljes mértékben elfogadható, hiszen precedensjog érvényesül, a korábbi bírói döntések érdemi befolyással vannak a későbbi döntésekre, a magyar jogrendszerben azonban Frank bírói jogalkotásra vonatkozó álláspontja meglehetősen idegenül hat. A hazai jogban *expressis verbis* nem mondható ki ugyan a bírói jogalkotás, de kétségtelen, hogy a Kúria különösen a kötelező erejű jogegységi határozatokkal jelentős hatást gyakorol a bíróságok ítélkezési tevékenységére, és a többi felsőbb bíróság is befolyásolja az ítélkezést a kollégiumi vélemények, az eseti döntések által.

Frank, mint a jogelméleti gondolkodók többsége különös figyelmet szentel az ítélkezési folyamat vizsgálatának, melynek során a pszichológia tudományát hívja segítségül és kiemelten elemzi a bírók személyiségét és annak döntéshozatalban betöltött szerepét. Ez irányú kutatásának legfőbb gondolata, hogy *a bíró is ember*, a talár (hivatali hermelinpalást) felöltésével nem tesz szert mesterséges gondolkodásmódra, döntései előérzetein, megérzésein nyugszanak. Az ember „normális” gondolkodási folyamatában nem szillogizmus útján jut el a döntésekhez, hanem rendszerint egy következtetésből indul ki és ahhoz igyekszik megfelelő premisszákat találni, amelyek azt alátámasztják. Ennek megfelelően az ítélkezés folyamatában a bírók egy többé-kevésbé határozatlanul megformált konklúzióból indulnak ki és ehhez a próbaszerűen kialakított következtetéshez keresnek premisszákat, így megfelelő érveket a kísérleti konklúzió és a premisszák (ideértve a jogszabályokat, precedenseket) összekapcsolására. A „normális”, természetes emberi gondolkodásmód és a szillogisztikus okfejtés szembeállítása kapcsán arra kívánom ráirányítani a figyelmet, hogy a döntéshozatalt gyakorlati szemmel, egy folyamatként tekintve megállapíthatjuk, hogy egyrészt valójában döntések sorozata előzi meg a végső verdikt, ítélet meghozatalát, másrészt ezen eljárás során szükségszerűen érvényesül a „laikus” életünkben folytatott gondolkodásunkat is jellemző kettősség, azaz a természetes gondolkodásmód, és a szillogizmus. Ennek következtében véleményem szerint a bírói döntéshozatal nem azonosítható egyik, avagy másik metódussal. A Frank által felvázolt gondolati séma segíthet az ítélkezés folyamatának lényegi megismerésében, ám mivel azt tapasztaljuk, hogy adott, alapvetően azonos tények ellenére akár jelentősen különböző bírói döntések is születnek, nem állhatunk meg a bírói döntéshozatali metódus megismerésének útján, ahogyan Frank is tovább lépett és a bírói előérzetek, megérzések forrásait kutatta. Megállapította, hogy a bírakat befolyásolják a normák, jogszabályok, precedensek, egyetértett azzal is, hogy az ítélet meghozataláig rendkívül sok külső tényező (gazdasági, társadalmi, politikai okok) hat a bíróra, melyektől nem

⁴ Peschka Vilmos: A polgári jogelméleti gondolkodás a XX. század első felében, Jog és filozófia, Szerk.: Varga Csaba, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 25. o.

képes teljesen távol tartania magát. Frank a bírák döntését befolyásoló külső tényezők, mint például a bírák faji háttere, neveltetése, gazdaság háttere mellett azonban fontosabbnak ítéli a belső tényezőket, azok hatását. A bíró személyéhez kötődő szubjektív elemek, az adott bíró egyéni vonásai, hajlamai, beállítottsága és szokásai, a lélektani motívumok jelentősebb befolyását hangsúlyozza. Egyet kell értenünk azzal, hogy a bírák is emberi lények, olyanok, mint bármely más munkáját végző ember, rájuk is hatnak az ismertetett külső és belső tényezők így ezek befolyásának teljes kizárása lehetetlen, ugyanakkor kétségtelenül kívánatos az elfogulatlan ítélkezésre való törekvés, melynek sikeressége tekintetében meghatározó a tényezők sajátossága. A sajátosság vonatkozásában kiemelten az, hogy általánosságban a külső tényezők befolyásoló hatásának csökkentése könnyebb, mint a szubjektív, belső tényezők hatásának tompítása.

Bírósági tárgyalás – A felek küzdelme vagy kutatás az igazság után?

Jerome Frank gondolatai, az elméleti és gyakorlati szakember kritikái és megoldási javaslatok, melyeket a XX. századi amerikai jogrendszerben felmerülő problémák vonatkozásában fogalmazott meg segítséget nyújthat a magyar igazságszolgáltatás XXI. századi kérdéseinek megválaszolásában is. Mivel ez kiemelten igaz lehet az igazságszolgáltatás központi, meghatározó része a bírósági tárgyalás esetén is, különös tekintettel a magyar büntetőeljárás törvény legutóbbi módosítására és a születőben lévő új büntetőeljárás törvény koncepciójára is, szükségesnek látom a téma részletesebb vizsgálatát.

Frank elméleti megközelítése, kritikája, megoldási javaslatok

Frank a tárgyalást, így a peres eljárást és a bíró szerepét két elméleti alapállást, az „igazságelméletet” vagy „valóságelméletet” és a „küzdelemelméletet” felvázolva vizsgálja. A valóságelmélet alapján a tárgyalás célja a jogvita tárgyát képező események minél alaposabb, valóságnak megfelelőbb feltárása. A bíró szerepe domináns a tárgyalás során, beavatkozhat a tárgyalás menetébe, bizonyítási eljárást kezdeményezhet. A küzdelemelméleten alapuló tárgyalást a felek versengése jellemzi, így egy sportmérkőzéshez, vagy egy szabályok közt zajló párbajhoz hasonlít, ahol a bíró dolga alapvetően a „játékszabályok” betartatása, a rendfenntartás a bizonyítékok felek által történő prezentálása során. A Frank által felvázolt két elmélet megvalósulási formája a büntetőeljárásban a formális igazság keresésére irányuló akkuzatórius vagy vádelvű (angolszász) eljárás, amelyben a bíró szerepe passzív, a bizonyítást a felek végzik, az esküdtszék dönt a bűnösség

kérdésében, valamint a materiális igazság keresésére irányuló inkvizitórius vagy nyomozóelvű (kontinentális) eljárás, amelyben a bíró szerepe aktív, részt vesz a bizonyításban, egyszerre biztosítója a törvényesség betartásának és döntéshozó is.

A két eljárási rendszer közötti legfőbb különbségek egyértelművé válnak a tárgyalás során. Az angolszász, ügyféli tárgyaláson a bizonyítékok felvonultatása, a tanú (a vallomást tevő vádlott a védelem tanúja), a szakértő meghallgatása a felek – a vád és a védelem – feladata, akik az esküdtszék előtt versengenek, mindkét fél tanúkat idéz be, akiknek válaszolniuk kell az ellenérdekű fél kérdéseire is (keresztkérdés). A bíró feladata az eljárás és a tanúvallomások szabályainak betartatása, a felek által végzett bizonyítás ellenőrzése, állásfoglalás a bizonyítási indítványok megengedhetősége kérdésében, döntés a kifogásokról, amelyeket az egyik fél a másik fél által feltett kérdésekkel szemben támaszt. A tárgyalás célja nem az anyagi igazság megállapítása, a rendszer csak a tényigazság (jogi igazság) megállapítását teszi lehetővé. A kontinentális, nyomozó elvű tárgyaláson a bíró szerepe meghatározó, aktívan részt vesz a bizonyítási eljárás lefolytatásában, meghatározza a bizonyítási eljárás sorrendjét, kihallgatja a tanúkat és a szakértőket, végzi az egyéb bizonyítási cselekményeket. A felek – a vád és a védelem – nincsenek kizárva a bizonyításból, de csak a bírói bizonyítás felvétel kiegészítéseképpen tehetnek fel kérdéseket, terjesztenek elő bizonyítási indítványt.

Az akkuzatórius modellt Fantoly Zsanett egyenrangú felek közötti fair küzdelemként határozza meg, amely során a felek érdekei összeegyeztethetetlenek, egyik fél csak a másik kárára győzhet.⁵ Ezt a modellt kritizálja Frank rámutatva arra, hogy túlságosan nagy teret enged – különösen a tanúk kihallgatása során – a versengés szellemének, melynek következtében a per trükkök és fortélyok csataterévé válik. A védő nem ismeri el az ügyfelére hátrányos információk helytállóságát, ha azokat ellenfele nem tudja bizonyítani; amennyiben a jogász tudomása szerint a tanú valószínű, de ügyfelére nézve kedvezően tanúskodott, igyekszik megnehezíteni keresztkérdések feltevését, amelyek feltárhatnák a valótlanságot. Frank szerint egyrészt arra törekszenek a jogászok, hogy az ellenlábás tanú hitelét lerontsák, másrészt igyeksenek elrejtetni a számára kedvezően tanúskodók hibáit is, és tulajdonképpen a trükkök célja, hogy megakadályozzák a tanú megbízhatóságának korrekt értékelését, és kizárjanak olyan bizonyítékokat, amelyekre a bíróságnak szüksége lenne az igazság megállapításához. A jogász győzelemre, a küzdelem megnyerésére törekszik, és nem arra, hogy segítsen a bíróságnak a tények feltárásában.⁶ A cél tehát nem a tényállás tisztázása, hanem az ügyfél igazának a bizonyítása.

Mindezért Frank magát a rendszert teszi felelőssé,

⁵ Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012. 19. o.

⁶ Frank, Jerome: i. m. 82–83. o.

melynek meghatározó jogintézménye a keresztkérdés (cross-examination). Az angolszász tanúkihallgatási rendszer a következők szerint foglalható össze: A tanút állító fél kérdezi ki elsőként a megidézett személyt, de nem tehet fel rávezető jellegű vagy olyan kérdéseket, amelyek a tanú szavahihetőségére vonatkoznak, vallomása igaz voltát hivatottak igazolni. Az egyenes kihallgatást (direct examination) követi a keresztkérdés, amikor az ellenérdekű fél tehet fel kérdéseket a tanúnak, s ennek során a szavahihetősége ellenőrzésének, vezető kérdések feltételének is helye van. A keresztkérdést újabb egyenes kihallgatás követheti, majd újra az ellenérdekű fél általi keresztkérdés következhet.⁷ A keresztkérdéses eljárás alkalmazása tehát két témakörre korlátozódik, a közvetlen kihallgatás alkalmával felderített tényekre és az azokból levont következtetésekre, valamint a tanú szavahihetőségét érintő körülményekre. Az ellentétes érdekekkel rendelkező felek általi kikérdezés célja a tanú bármiféle bizonytalanságának feltárása, így a keresztkérdést gyakran arra használják, hogy megbízhatatlanságuk bizonyítása céljából a tanúkat összezavarják és ellentmondásba keverik saját magukkal. A bíróság teendője a keresztkérdésnél kettős: kiegészítő, amennyiben a bírák a keresztkérdés után egyes szükségesnek tartott kérdéseket tehetnek fel, ellenőrző, amennyiben a szuggesztív, faggató, vagy más, oda nem illő kérdések feltevését megtilthatják.⁸

E rendszer kritizálása mellett Frank megoldást is keres, javaslatokat fogalmaz meg: „Játszanak sokkal aktívabb szerepet a bírák a tanúk kikérdezésében.”, „Alkalmazzunk a bírák által idézett elfogulatlan 'szakértőket' a tanúvallomások esendőségeinek kiszűrésére; alkalmazzunk körültekintően 'hazugságvizsgáló készüléket'.⁹ Ezen megoldási javaslatokat az amerikai eljárás vonatkozásában fogalmazta meg, ám célszerű lehet ezek kapcsán a hazai jogrendszerben is vizsgálnunk.

A magyar büntetőeljárás rendszer vizsgálata

Az ismertett akkuzatórius rendszerre jellemző felek általi kihallgatás megjelenik a kontinentális országok eljárásában is, annál is inkább, mert egyik európai ország büntető eljárási jogi rendszere sem határozható meg tisztán inkvizitóriusként vagy tisztán akkuzatóriusként. Magyarország is valahol a két rendszer közötti dimenzióban helyezhető el, azaz vegyes rendszerű. A felek általi kihallgatás nem előzmények nélküli a magyar jogrendszerben, hiszen már az 1896. évi XXXIII. törvénycikk, a bűnvádi perrendtartás (Bp.) fakultatív jelleggel lehetővé tette, hogy „a tanukat és a szakértőket első sorban a felek képviselői” (Bp. 308. §) hallgassák ki. A Bp. 307. §-a szerint – ahogyan

a jelenleg hatályos eljárási törvény szerint is – főszabály a tanács elnöke általi kihallgatás volt, „kivüle a tanukhoz és a szakértőkhöz a bírák, a vádló, illetőleg képviselője, a vádlott, a védő és magánfél, vagy ennek képviselője közvetlenül” intézhetek kérdéseket. A Bp.-t követően a hazai jogfejlődés során büntetőeljárás törvényünk [1998. évi XIX. törvény (Be.)] törvénytervezeti változatában a jogalkotói elképzelés szerint a felek általi kikérdezés vált volna kötelezővé, azonban a Be. későbbi módosításai (2002. évi I. törvény, 2003. évi II. törvény, 2006. évi LI. törvény) folytán a felek általi kihallgatás rendje fakultatív maradt. A Be.-nek az elsőfokú bírósági tárgyalást szabályozó fejezetében a 295. §-ban¹⁰ megállapított, az általános előírásokhoz képest kivételt jelentő rendelkezésre, mely az angolszász jogrendszerből ismert ügyféli bizonyítást teszi lehetővé, azaz – a tanács elnökének döntése alapján – a tanúnak az ügyész, a vádlott és a védő általi kihallgatási lehetőségét biztosítja. Ez a jogrendszerünkben kivételes kihallgatási lehetőség a kimelt jelentőségű ügyekre vonatkozó eljárásban 2014. január 1-jéig mintegy főszabállyá vált, hiszen a Be. 554/M. és 554/N. §-aiban foglaltak szerint a tanú és a vádlott felé nem a tanács elnöke és a bíróság tagjai tehetnek fel először, minden eljárásban résztvevőt megelőzően kérdéseket a kihallgatás során, hanem a hivatkozott paragrafusokban meghatározott sorrendben zajlott a bizonyítás felvétele. Ha a vádlott vallomást kívánt tenni, a vádra vonatkozó, a védekezést is magában foglaló vallomását összefüggően adhatta elő. Ezt követően az ügyész, a védő, majd a tanács elnöke, a bíróság tagjai, végül a sértett, a magánfél, valamint az őt érintő körben az egyéb érdekelt és a szakértő tehetett fel kérdéseket. Ha a tanú vallomástételének nem volt akadály, a tanút az hallgatta ki, aki a kihallgatását indítványozta. Ezután a tanúhoz a másik fél és a vádlott, majd a tanács elnöke, a bíróság tagjai, a sértett és a magánfél kérdéseket intézhetett.

A tanúkihallgatás speciális formáját tekinthetjük az angolszász, keresztkérdéses kihallgatási rendszer egy sajátos, az eredetihez képest számos különbséggel rendelkező hazai változatának – vagy ahogyan Fantoly Zsanett fogalmaz, „szelídített” változatnak¹¹ – mely az általános szabályok szerint folyó tanúkihallgatásban is megjelenik, amikor kivételesen, a tanács elnökének engedélyével elsőként a vád és a védelem képviselője kérdezhet.¹² Megállapítható viszont, hogy az általános szabályoknak megfelelően végzendő tanúkihallgatásnál hazánkban nem követték az angolszász rendszerben meghonosodott keresztkérdéses technikát, hiszen célját tekintve nem illeszkedik a magyar eljárásjog rendszerébe, ugyanis annak lényegi eleme az ellenérdekű fél tanújának összezavarása és szavahi-

⁷ Farkas Ákos–Róth Erika: A büntetőeljárás, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2004. 255. o.

⁸ Fantoly: i. m. 141–144. o.

⁹ Frank, Jerome: i. m. 135. o.

¹⁰ Be. 295. § (1) „Az ügyész, a vádlott vagy a védő indítványára a tanács elnöke engedélyezheti, hogy a tanút először az ügyész és a védő kérdések feltevésével hallgassa ki.

¹¹ Fantoly Zsanett: A keresztkérdés és a felek általi kihallgatás a büntetőeljárásban, Jogtudományi Közlemény, 2008/10. szám, 505. o.

¹² Be. 295. §

tőségének megingatása, ezáltal a másik fél eljárási pozíciójának és hitelességének gyengítése.

Bizonyos jogtudományi álláspontok szerint szükséges volna, a vádlott kihallgatására is kiterjedően a keresztkérdézéses rendszer törvényi alapesetként történő szabályozása.¹³ Álláspontom szerint azonban a kontinentális alapokon kifejlődött büntetőeljárásunktól – bár a változás szerint jelen voltak/vannak egyes elemei – még ma is idegen a klasszikus angolszász (a keresztkérdézés is magában foglaló) kihallgatási rendszer és némiképp a vádlott, illetve a tanú felek általi kihallgatása is. A keresztkérdés tipikus angolszász jogintézmény, a hazai perjogban való általánossá tételének indokoltsága megkérdőjelezhető s arra csak egy teljesen új eljárási törvény adhatna lehetőséget.

Perjogi hagyományainkra és a Frank által felvázolt problémákra is tekintettel nem tartom tehát indokoltnak a felek általi kihallgatás jogintézményének általánossá tételét, megfontolandó ugyanakkor egy új büntetőeljárás törvényben, szélesebb körben való bevezetése, különösen figyelemmel a felek általi kikérdezés elsődleges céljára, azaz a bírói pártatlanság elvének erősítésére. A felek általi kihallgatásra vonatkozó, az általánostól eltérő kihallgatási szabályok lehetőséget adnak ugyanis arra, hogy a pervezető bíró a kérdés során is pártatlan maradjon, így külső szemlélőként őrködjön a kérdésfeltevések szakszerűségén és befolyás-mentességén. Bárd Károly szerint is „A felek általi kikérdezés jobban garantálja a pártatlanság objektív mérce szerinti érvényesülését, mint a bírói kikérdezés...”.¹⁴ Az általános norma szerint zajló kihallgatások során gyakran épp a hivatásos bíró tesz fel befolyásolásra alkalmas kérdéseket, akit ’nem szerencsés’ a felek részéről felkérni, hogy tiltsa meg a saját kérdésére a válaszadást.¹⁵ Az angolszász jogi gondolkodás nem is engedi a túl sok kérdés feltevést a bíró részéről, mert ha leereszkedik a küzdőtérre, a „küzdelem pora elhomályosíthatja a látását”.¹⁶ Ilyen megközelítésben tehát a felek általi kihallgatás a bírói pártatlanság biztosításának egyik letéteményese.

Látható, hogy a bemutatott tárgyalási rendszerek működését kritika illeti és a pártatlan döntéshozatal igényére is figyelemmel szemben álló elképzelések jellemzőek a bíró aktivitását-passzivitását, végső soron az igazságkeresésben betöltött szerepét illetően. A Frank által elemzett kérdések aktualitásához kétség tehát nem fér.

Igazságkeresés, igazságszolgáltatás

A büntetőeljárás során a bíróság alapvető feladata a törvényesség érvényesítésével az igazság megállapítása,

ami a bűncselekményeknek és az elkövető személyével kapcsolatos lényeges (releváns) tényeknek a valósággal egyező, igaz megállapítását jelenti.¹⁷ A büntetőeljárás tehát az igazság körül forog, mind az inkvizitórius, mind az akkuzatórius rendszer célja természetesen az igazság szolgáltatása. „Az igazság azonban egy elméleti elképzelés, amelyet valamilyen gyakorlatias úton kell elérni. Az akkuzatórius eljárás ’letudja’ az igazság kérdését úgy, hogy a feleknek biztosítja az egyenlő bánásmódot. Számára sem közömbös az objektív igazság, de ragaszkodik egy sajátos igazságkeresési módhoz. Ezzel szemben az inkvizitórius modellben maga az igazság a közvetlen cél. A gyakorlat nem közömbös a fair play iránt, de esetenként úgy tűnhet, hogy az igazságkeresés érdekében könnyen feláldozza azt.”¹⁸ Lehet vitatkozni azon, hogy melyik rendszer a jobb, de hasztalan, hiszen az elsődleges cél tekintetében alapvetően különböznek, megfontolandó azonban Woodrow Wilson Frank által idézett gondolata: „Miért ne használhatnánk fel idegen találmányok egyes elemeit akarunk szerint, ha valamilyen téren hasznosak lehetnek?”¹⁹

A különböző eljárási rendszerekben nem azonos ugyan az igazság felfogása, az azonban nem vitatható, hogy általános igény a bírósággal, mint igazságszolgáltatóval szemben az, hogy a bizonyítás lefolytatása, a megismerés révén megállapított és határozatban rögzített tények a valóságot fedjék. Az ítélezésben a múltbéli történések felderítése, az igazság keresése során problémát jelent annak eldöntése, hogy a terhelt vagy a tanú őszinte-e vagy hazudik. A bírót/esküdszékét az őszinteségvizsgálatban, hazugságvizsgálatban, a vallomások értékelésében természetesen egyaránt segítik az ismeretei és tapasztalatai, ám Frank nézeteit figyelembe véve a külső és belső tényezők „torzító” hatásával is számolni kell, éppen ezért érthetünk egyet Frank hazugságvizsgáló készülékre vonatkozó figyelemfelhívásával.

A hazai büntetőeljárás vonatkozásában e műszeres vizsgálat alkalmazásának a kérdése különösen aktuális, hiszen a 2013. évi CLXXXV. törvény 2014. január 1-jei hatállyal expressis verbis módon lehetővé tette a tanú vallomásának poligráf alkalmazásával történő vizsgálatát. Megkérdőjelezhető azonban, hogy a tanú esetében indokolt-e poligráf vizsgálatának lehetővé tétele. Az ezzel kapcsolatos aggályokat részletesen kifejti Varga Zoltán, aki arra a következtetésre jut, hogy „[...] lehet, hogy amiről a tanú azt gondolja, hogy igaz – hiszen saját meggyőződését adja elő – a valóságban mégsem igaz”, így „[...] igen csak megkérdőjelezhető a poligráf vizsgálatról várható eredmény.”, hiszen „Ebben az esetben a poligráf nem lehet alkalmas arra, hogy kiszűrje az objektíve valótlan vagy a tanú által szubjektíve igaz vallomást.”²⁰ Ugyanakkor egyet kell

¹³ Bérces Viktor: A védő kérdésési jogának gyakorlásával kapcsolatos kérdések a bírósági eljárásban, *Jogelméleti Szemle* 2012/4. szám, 3–14. oldal <http://jesz.ajk.elte.hu/berces52.pdf> (letöltés: 2013. szeptember 13.)

¹⁴ Bárd Károly: A törvény és az ő alkalmazói, *Fundamentum* 1997/2. 91–100. o.

¹⁵ Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban, *Debrecen, TKK*, 2008. 132. o.

¹⁶ Joachim, H.: A büntetőeljárás reformja Kelet- és Nyugat-Európában, fordította Bócz Endre, *Magyar Jog*, 1993/5. szám 298–306. o.

¹⁷ Lamm Vanda, Peschka Vilmos (főszerkesztők): *Jogi Lexikon*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000. 267. o.

¹⁸ Fantoly: i. m. 19. o.

¹⁹ Frank, Jerome: i. m. 95. o.

²⁰ Varga Zoltán: A hazugság árnyékában, *Ügyvédek Lapja* 2012/4. szám 43. o.

értenünk Elek Balázs megállapításával, miszerint „Nagyszámú tényező befolyásolhatja és konkrét esetben mindig is befolyásolja mind az eredeti tudomszerzést (észlelés), mind pedig annak megőrzését (emlékezés)”²¹. Kétségtelen, hogy a vallomás befolyásolt volta a műszeres vizsgálattól függetlenül érvényesül, továbbá a (tanú)vallomás őszinteségét nem lehet kizárólag a poligráf vizsgálat eredménye alapján megítélni, hiszen a műszer nem csodaszer. Nem lehet indokolt a poligráf alkalmazási lehetőségének kizárása a tanú esetében, ugyanakkor kérdéses, hogy a sértett az eljárásban részt vevő többi tanúhoz képest különös helyzetére tekintettel, ugyanúgy vizsgálható-e poligráf alkalmazásával.

Az USA a poligráf szempontjából a vegyes modellű országok közé tartozik. A megengedő államok államszintű törvényben rendelkeznek a poligráf alkalmazhatóságáról, illetve a vizsgálati eredmény értékelhetőségéről, más államok azonban tiltják az igénybevitelt. Egyes államok fenntartások nélkül fogadták be a poligráf vizsgálat eredményét, mint bizonyítási eszközt, és az abból nyert bizonyítékokat mindenben elfogadhatónak értékelik, sőt vannak olyan államok, amelyekben a poligráf vizsgálat terhelti megtagadása felállítja a bűnösség vélelmét. New York állam

²¹ Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., 44. o.

ban azonban a szexuális cselekmények sértettjeivel szemben poligráf nem alkalmazható.²²

Az USA-ban és Magyarországon egyaránt eltérő álláspontok alakultak ki a poligráf alkalmazását illetően. Részemről én Fázsi László törvényszéki tanácselnök álláspontjával értek egyet, amelynek lényege szerint „a bírónak kétség esetén minden bizonyítási lehetőséget meg kell ragadnia az ügydöntő jelentőségű vallomások hitelt érdemlőségének minél tárgyilagosabb ellenőrizhetősége érdekében, aminek eszköze kivételesen akár a poligráf vizsgálat elvégzése is lehet.”²³

Zárszavak

Láthattuk, hogy Jerome Frank következtetései valóban helytől és kortól függetlenül hasznosíthatóak, továbbgondolásra, együttgondolkodásra készítettnek, segítséget nyújtanak elméleti és gyakorlati jogászok és laikusok számára egyaránt az igazságszolgáltatás jobbítása érdekében folytatott tevékenység során, így javasolt izgalmas és napjainkban is aktuális témákkal foglalkozó írásainak elemzése, nyitott attitűdjének megismerése. ■

²² Budaházi Árpád: A vallomás őszinteségének műszeres ellenőrzése, különös tekintettel a poligráf vizsgálatra, Doktori értekezés, 2012. 45–54. o.

²³ Fázsi László: Egy gyermekbántalmazás tényállásának tisztázása poligráf vizsgálat elrendelésének segítségével, Bírak Lapja 2007/2.

AZ ÚJ BTK. ÉS A KAPCSOLÓDÓ JOGFORRÁSOK, BÍRÓSÁGI IRÁNYMUTATÁSOK

SZERKESZTŐ: **Czine Ágnes**

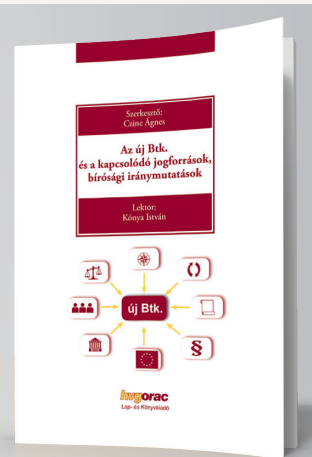
LEKTOR: **Kónya István**

A Büntető Törvénykönyv hatálybalépésével kezdődő új jogállapot áttekintéséhez nyújt segítséget ez a forrásgyűjtemény. Arra szolgál, hogy a bírák, az ügyészek, az ügyvédek, a nyomozó hatóság, valamint a büntetőjog iránt érdeklődők a tárgyalótermekben és azon kívül is gyors eligazodást nyerjenek a különböző jogforrásokról. A kötet a 2013. július 1-jén hatályba lépett új Btk. értelmezéséhez, napi alkalmazásához nyújt elengedhetetlen segítséget.

Ehhez igazodik a kiadvány szerkezete. A vázat az új Büntető Törvénykönyv normaszövege adja, melynek rendelkezéseire a mű hozzárendeli a vonatkozó indoklás lényeges tartalmát, valamint a hatálybalépéséhez kötődő esetleges törvényi rendelkezéseknek, az Alaptörvény egyes cikkeinek, a háttérjogszabályoknak és az Európai Unió joga – a tisztességes eljárás legfontosabb esetjogát is magában foglaló – kapcsolódó rendelkezéseinek a releváns részeit.

Mindezt követi – szintén a törvénykönyv egyes rendelkezéseinél – a jogértelmezés, élén az Alkotmánybíróság vonatkozó határozataival, melyeket a Kúria (illetve jogelődje, a Legfelsőbb Bíróság) releváns jogegységi határozatait és legutóbb felülvizsgált BK véleményei követnek. A gyűjteményt a közzétett elvi határozatok és eseti döntések vonatkozó, az új törvénykönyv mellett is irányadó részei zárják.

A kötet lezárásának dátuma 2014. január 15., így az új Btk.-nak a kiadványban szereplő szövegváltozata a 2014. január 1-jén hatályba lépett módosításokat is tartalmazza!

Ára: 6990 Ft

WEBES VÁSÁRLÁS
-10%
WEBES MEGRENDELÉS
-5%

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1037 Budapest, Montevideo utca 14.
Fax: (36-1) 349-7600 • Telefon: (36-1) 340-2304 • info@hvgorac.hu

www.hvgorac.hu • www.ujbtk.hu